VLAARDINGEN 1940-1945

Theo J. Poelstra

Over Vlaardingen in de tijd van de duitse bezetting is nauwelijks geschreven. C. Postma doet in zijn 'Korte geschiedenis van Vlaardingen' de bezettingstijd in anderhalve bladzijde af. Dat was in 1958, in een tijd die de blik op het oneindige vooruit hield en zo gauw mogelijk de pijnlijke oorlogsperiode wilde vergeten. De journalist Gerard Lutke Meijer schreef in 1982 'Het levend verleden van Vlaardingen; autobiografie van de haringstad', aan de hand van interviews. Hij behandelt de jaren 1940-1945 en kort daarna op blz. 307-359. Het is zeer goed leesbare 'oral history', opgetekend uit de mond van gewone mensen en het geeft een indruk van het dagelijkse leven in oorlogstijd, van de vele grote en kleine verdrietelijkheden. Maar het is geen welbewuste poging tot een overzicht of een herbezinning en was ook niet als zodanig bedoeld.

De veertigste herdenking van de bevrijding betekende wél een herbezinning op het goedbeschouwd niet te verwerken oorlogsverleden, landelijk en plaatselijk. De Praaier, het blad van de Gereformeerde Kerk van Vlaardingen, wijdde er in april 1985 het themanummer 'Onze kerk in oorlogstijd' aan. Daarin komen onder meer aan het woord: ds H. Eikelboom, die aan de hand van de kerkeraadsnotulen de houding van zijn kerk op plaatselijk niveau kritisch volgt; ds J. Hessels Mulder, die terugkijkt op zichzelf als predikant in Vlaardingen van 1942-1945; de nu 64 jaar oude, toen ruim twintigjarige Dick Doorduin, die al heel gauw niet anders kón dan zich tegen de Duitsers verzetten en dat consequent is blijven doen; C. Pol-

De mobilisatieoproep, aangeplakt op de Markt, besproken. 1939.

dervaart, die in 1943 niet naar zijn gedwongen werk in Duitsland terugkeerde, maar onderdook en tenslotte in de binnenlandse strijdkrachten terechtkwam. De bijdragen in de Praaier geven de smaak dat in gereformeerde kring verzet vrij algemeen was, van meet af aan. Dat was ook zo. Het landelijk beeld is toch wel dat gereformeerden en vanaf midden 1941 ook communisten boven het gemiddelde uit bij het verzet waren betrokken. Wanneer wij in dit artikel echter toch onevenredig veel zeggen over verzet in gereformeerde kring, dan komt dit omdat we juist daar betrekkelijk veel van weten: het aprilnummer van De Praaier geeft zo'n zuiver inzicht in waartoe de gereformeerde geloofsbeleving en groepsgeest gelukkig konden leiden. We weten helaas te weinig van het verzet in de andere kerkelijke, levensbeschouwelijke en politieke milieus in Vlaardingen, dat er ook was.

Een samenvattend beeld van Vlaardingen tijdens de duitse bezetting is nooit gemaakt. Geen wonder. Vlaardingse dagboeken over die tijd zijn er bij ons weten niet. De archieven van de overheid of andere instellingen vermelden weinig. Er waren andere dingen te doen dan uitvoerig administreren. En wat je schreef kon tegen je worden gebruikt. Veel Vlaardings archiefmateriaal uit de bezettingstijd lijkt vernietigd. Uit veiligheidsoverwegingen? Uit schaamte? Het geheel van her en der overgebleven en boven water gekomen archiefjes en dossiers vormt geen sluitend relaas. Kranten vermelden ook weinig directs. Veel van het materiaal voor onze bijdrage moest komen van interviews, afgenomen veertig tot vijfenveertig jaar na de gebeurtenissen. Veel is vergeten, verdrongen en vervormd in de herinnering. Er is wel heel wat afgepraat over de oorlog, maar toch vaak weinig gezegd. Het ligt allemaal zo emotioneel. De mensen willen niet terug gaan graven in hun vroegere ellende. Er is schuldgevoel: ik ben tekortgeschoten; waarom heb uitgerekend ik dit overleefd?

En, wat heel essentieel is, er bestond een bijna volledig gebrek aan informatie. Radio en pers waren onder Nazicensuur gesteld, gelijkgeschakeld zoals dat heette. Tussen zonsonder- en -opgang mocht je niet buiten je huis zijn. Het gerucht beheerste het nieuws van de dag, met al zijn schakeringen tussen volledige uitzichtloosheid en ongefundeerd optimisme. In dat klimaat is de menselijke fantasie onvoorstelbaar rijk. Wij weten nu hoe de toekomst van 1940 eruit is gaan zien, maar die toekomst was toen een groot, diep en zwart gat: liep de oorlog nog voor de winter af of wellicht nooit? Denk in dit verband ook aan Dolle Dinsdag in september 1944 met zijn uitbundige lentegevoel van binnen een paar uur bevrijd te zijn. Terwijl in werkelijkheid één van de zwartste winters uit de geschiedenis van ons land voor de deur stond en het ergste nog moest komen. En het had, zo weten we nu, nog veel erger kunnen zijn. Het heeft niet veel gescheeld of heel Holland was door de duitse Wehrmacht in april 1945 onder water gezet bij de verdediging. Begin 1945 waren de geallieerde militaire schattingen dat de oorlog in Westeuropa tot ver in de zomer kon duren. Het had weinig anders hoeven lopen of de hongerwinter van 1944/5 was de hongerdood voor miljoenen mensen in de Randstad geworden. In de maanden voor de bevrijding heeft Nederland op de rand van de afgrond gestaan.

Dat weten we nu, onder meer uit het bijna voltooide werk 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de tweede wereldoorlog' van L. de Jong. Aan de hand van het algemene beeld dat De Jong geeft kunnen we in dit artikel nagaan in hoeverre de vlaardingse werkelijkheid daarmee overeenstemt of er van afwijkt. Ons verhaal ontstond in grote lijnen in 1983 toen de schrijver een lezing hield over Vlaardingen in de tweede wereldoorlog. De gegevens ervoor kwamen uit literatuur, de schaarse archiefbronnen (onder meer die van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie) en uit interviews met verscheidene mensen, die wij hierbij nog eens onze oprechte dank betuigen. Recentelijk kon het verhaal worden uitgebreid met gegevens uit De Praaier van april 1985.

Het begin

Op vrijdag 10 mei 1940, tegen het aanbreken van de dag, viel Hitler's Wehrmacht Nederland binnen. Vlaardingen besefte bijna op het moment zelf wat er aan de hand was. Er vielen bommen. Hoe reageerde men? Overdonderd, verbijsterd. Nieuwsgierig ook. Doodgemoedereerd stonden mensen op straat of op dak te kijken naar luchtgevechten, nauwelijks beseffend hoe levensgevaarlijk dit was. Anderen, vrouwen,

Engelse marinemannen begraven. 1940.

gingen of bleven gewoon binnen hun huishouding doen, zochten afleiding in doorgaan. Weer anderen luisterden onafgebroken naar de nieuwsberichten, die onder meer via de plaatselijke radiodistributie van het stadhuis kwamen. Leden van de NSB en andere politiek onbetrouwbaar geachte mensen werden geïnterneerd.

Er was zoals dat heette vijfde-kolonnepaniek, spionitis, redeloze angst voor verraad en sabotage. Overal meende men vijandelijke activiteit te bespeuren. In de buurt van de Groen van Prinstererstraat deed het verhaal de ronde dat spionnen fosforescerende pijlen op de muren van de huizen hadden gekalkt die overdag onzichtbaar waren, maar in de nacht oplichtten om de vijand feilloos de weg te wijzen. In dit geval naar het afweergeschut in de buurt van de boerderij van dokter Moerman.

Dit afweergeschut, zwaar kaliber, met ultramoderne richt-, meldings- en vuurleidingsapparatuur, vuurde vooral de eerste oorlogsdagen van zich af. Het verhaal deed de ronde dat de batterij tientallen duitse vliegtuigen heeft neergehaald. Wat daar precies van waar is weten we niet. In de overspanning van dat allereerste oorlogsbegin werden de dingen nogal eens overschat. Zeker is echter dat éénderde van de duitse vliegtuigen die in mei 1940 tegen Nederland werden ingezet, is neergestort. Dank zij het uitstekende, technisch geavanceerde, maar veel te schaarse nederlandse afweergeschut. Vast staat ook dat de batterij die vanaf het land bij dokter Moerman het luchtruim boven de olieraffinaderijen en -opslagplaatsen van Pernis verdedigde, vanaf de derde oorlogsdag in Vlaardingen niets meer te doen had. Aangevraagd werd de eenheid naar Rotterdam te verplaatsen. Dit werd – hoe bestaat het zeggen wij nu – niet nodig geoordeeld.

Hoe reageerde het overheidsapparaat op de toestand van oorlog? Ging er leiding van uit? Ach, wat viel er te leiden, zou je kunnen vragen. Niemand had er notie van wat oorlog was. Men deed wat men dacht dat goed was, net als bij brand, wanneer je waardepapieren en sieraden laat liggen om de pan met erwtensoep te redden. Via de draadomroep werd, naar het verhaal wil, de bevolking opgeroepen katoenen kleding uit te pluizen om verband van te maken.

Burgemeester Siezen. 1940 of daaromtrent.

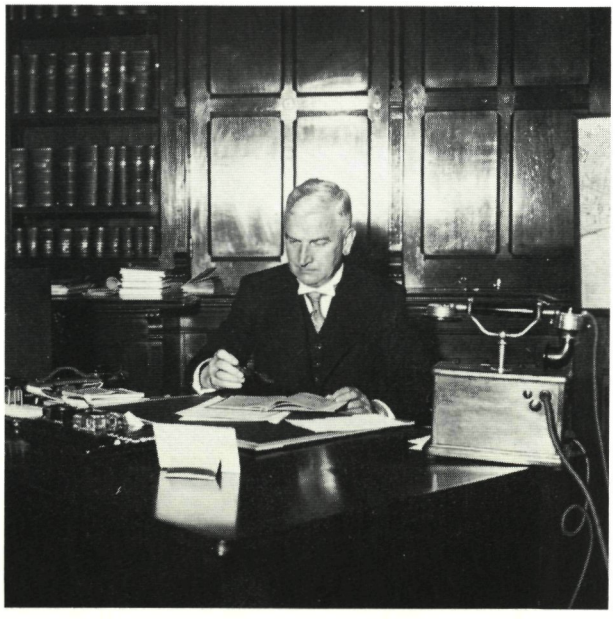

Bombardement 14 oktober 1940.

Voor de vele gewonden die in het Hofsingelziekenhuis werden verwacht. Het leidde in ieder geval af. Zoals ook het seringen plukken en inleveren, voor bij de bedden van de gewonde slachtoffers. Het is bekend dat burgemeester M. C. Siezen in die oorlogsdagen niet uit de kleren is geweest. Maar de toenmalige commissaris van politie, een formele ambtenaar en kennelijk een man die weinig van de wereld begreep, ging gewoon 's middags om vier uur naar huis, want dan zat immers zijn dienst erop. Geen reactie of gedraging, hoe absurd ook, of hij kwam voor.

Oorlog in Vlaardingen, het ongelooflijke was waar geworden. Al om vier uur in de ochtend op 10 mei 1940 vielen er bommen achter de Kortedijk, een uur later stortte een nederlands G-1-jachtvliegtuig op een olietank van de Nieuwe Matex. Dezelfde dag werden burgers getroffen door kogels uit duitse vliegtuigmitrailleurs. Bommen raakten de torpedojager Jan van Galen. Bij de capitulatie vernietigden nederlandse en voor de gelegenheid gelande engelse demolition squads (vernietigingsploegen) de olietanks van Shell. Een paar weken later – de oorlog in Frankrijk was nog bezig – werd de Oude Matex gebombardeerd door engelse vliegers.

De diepste indruk maakte het bombardement van Rotterdam op 14 mei 1940. De Vlaardingers zagen de enorme rook- en vuurzuil. De mensen waren woedend. Leden van de burgerwacht, die in de korte oorlog niet waren ingezet en werkeloos hadden moeten toezien, wilden onmiddellijk tot verzet overgaan. Velen van hen vonden de weg naar de Geuzen.

Andere mensen waren minder strijdvaardig. Het schijnt dat de burgemeester van Vlaardingerambacht na de capitulatie min of meer feestelijk de uit hun internering ontslagen NSB-ers op het raadhuis heeft verwelkomd. De man had geen nationaal-socialistische of duitse sympathieën, maar was gewoon bang als een wezel. Net als zoveel mensen die in de eerste plaats diep waren opgelucht toen de nachtmerrie van de korte meioorlog voorbij was. Velen, wellicht de meesten, wilden zo gauw ze konden de oude draad van hun leven weer opvatten, doorgaan alsof er niets of althans heel weinig meer aan de hand was, hooguit wat puinruimen: de fase van ontkenning van het vreselijke dat hun was overkomen.

De bezetting begon. Wát voor bezetting. In het begin leek het nogal mee te vallen. De Duitsers gedroegen zich immers correct, de wens was de vader van de gedachte. In oktober 1940 lieten engelse vliegtuigen, waarschijnlijk aangeschoten, om voldoende hoogte te krijgen voor een behouden thuiskomst hun bommen los, die onbedoeld op de Hoogstraat, de Afrol en één van de Bierslootstegen terechtkwamen. Burgemeester Siezen van Vlaardingen legde toen kransen bij de begrafenis van de slachtoffers. Hij deed dit mede uit naam van de duitse Reichskommissar voor

Bombardement Oude Matex met Fosfaatfabriek. 1940.

het bezette nederlandse gebied, Seyss-Inquart, die bovendien brieven had geschreven aan de nabestaanden van de doden, zo stond uitvoerig in de 'gelijkgeschakelde' Nieuwe Vlaardinsche Courant te lezen. Hij poseerde in 1940 nog als de goede landvoogd, in zijn politiek om met zachte hand het nederlandse volk te winnen voor het nationaal-socialisme.

Wie daar niet in wilden geloven waren de mensen die zomer 1940 al de telefoonverbindingen naar het duitse luchtdoelgeschut op het land bij dokter Moerman doorknipten, bovengrondse draden. Het gaat niet aan dit als louter kwajongenswerk af te doen, al is dat mogelijk een deel van de waarheid. Het was ook vroeg, nog incidenteel verzetswerk. Van mensen die beseften dat de Duitsers hier niets te maken hadden en dat van hun geen goeds te verwachten viel. Enige tijd lang hebben vlaardingse burgers die telefoonlijnen moeten bewaken. Zij werden bij voorbaat aansprakelijk gesteld voor nieuwe sabotagedaden. Een voorproefje van latere bezettingsterreur.

Brandende opslagtanks Nieuwe Matex na bombardement. 1940.

Duitse brandweer blust tanks Nieuwe Matex na bombardement. 1940.

Geuzen

Wat de bezetting door Hitler-Duitsland wezenlijk inhield leerde Vlaardingen spoedig kennen. Door het Geuzenproces. Tegen Nederland's eerste grote verzetsbeweging, in met name Schiedam, Vlaardingen en Maassluis. Er wordt wel betoogd dat wat de Geuzen hebben gedaan geen echt verzet was. En inderdaad, naast het idealisme valt vooral de naïviteit op, de bijna openbare wijze waarop leden werden geworven voor dit bevrijdingsleger. Feitelijk konden de Geuzen nog niets doen. Hun activiteit heeft voornamelijk bestaan in het metterdaad en massaal tonen van bereidheid tot verzet. Voor meer hebben ze de tijd en de gelegenheid niet gekregen. De morele, de psychologische impuls die van de Geuzenbeweging uitging mag echter niet worden vergeten.

De Duitsers hebben de Geuzen wel degelijk serieus genomen. Toen op 4 maart 1941 de duitse militaire rechtbank uitspraak deed en op 13 maart vijftien Geuzen, waaronder zeven Vlaardingers, werden gefusilleerd op de Waalsdorpervlakte, kon Vlaardingen weten wat Nazi-Duitsland was, een bezetter zonder respect voor nederlandse normen en opvattingen. Het heeft mensen wakker geschud. Van de 43 Geuzen die terecht stonden kwamen er 15 uit Vlaardingen. Er waren naast de doodvonnissen 6 vrijspraken. De overige verdachten werden veroordeeld tot tuchthuisstraf, een soort streng regiem duitse gevangenis. 157 niet officieel strafrechtelijk vervolgde Geuzen werden zonder vorm van proces afgeschoven naar het concentratiekamp Buchenwald. In mei 1941 zaten daar 46 Vlaardingers, zo goed als zeker allemaal Geuzen.

De Geuzen in Buchenwald hebben het zeker in het begin extra zwaar te verduren gehad. Ze spraken voor het merendeel geen duits en hielden zich als groep nogal afzijdig van de rest. Binnen hun gelederen heerste echter een goede mentaliteit. Op advies van hun medegevangene professor B. M. Telders weigerde het Geuzenblok om wollen kleding af te staan voor de duitse troepen aan het Oostfront. Brooddieven (en brooddiefstal kwam uiteraard in de concentratiekampen veelvuldig voor) werden door hun medegeuzen betrekkelijk licht gestraft. Met arme Geuzen werd gedeeld. Dat getuigt van een hoog moreel. En later hebben verschillende Geuzen in Buchenwald goed werk gedaan bij de opvang van andere gevangenen. Er is sabotage van Geuzen bekend bij werk aan militair materieel. Blijkens een engels getuigenis was de Geus Pieter Kool één van de fijnste en sterkste persoonlijkheden onder de gevangenen van Buchenwald.

Het klinkt of het bijna allemaal heiligen waren. Dat is natuurlijk niet waar, niet menselijk en niet mogelijk. Er gaat het, overigens door nog levende Geuzen hevig aangevochten verhaal, dat enkele Geuzen die vanuit Buchenwald begin 1942 naar Amersfoort werden overgebracht zich daar nogal hebben misdragen: zij werden er op grond van hun kampervaring Vorarbeiter (voorman) en in die functie zouden ze geregeld medegevangenen met knuppels hebben geslagen. Mensen die willen overleven zijn tot veel in staat. Maar als dit verhaal al waar is, over het geheel genomen blijft de mening overeind dat de Geuzen zich ook in het concentratiekamp goed hebben gedragen. Van de 154 Geuzen die in het concentratiekamp verdwenen zijn er 53 omgekomen.

De 410 noodwoningen in de Babberspolder

Een merkwaardig stukje oorlogsgeschiedenis vormt de bouw van 410 noodwoningen in de Babberspolder in 1940 en 1941. Ze zijn er door de gemeente Vlaardingen, echter op grondgebied van Vlaardingerambacht, neergezet om rotterdamse bombardementsslachtoffers te huisvesten. Namen uit de oude binnenstad van Rotterdam herinneren er aan: Pompenburgstraat, Goudsestraat, Franciscastraat, Jonker Fransstraat, Lusthofstraat, Rotterdamseweg. Dat gaf wat warmte en geur uit het oude nest mee aan de ontheemde Rotterdammers. Bouw in oorlogstijd op zo grote schaal was iets bijzonders. De tijdelijke woningen staan er nog steeds. Het waren overigens niet alleen Rotterdammers die er gingen wonen, al zijn het er wel honderden geweest, die nieuwe Vlaardingers tegen wil en dank. Velen van hen zijn hun leven lang in Vlaardingen gebleven en wonen er nog. De bouw van de 410 gemeentewoningen resulteerde rechtstreeks in de totstandkoming van het Gemeentelijk Woningbedrijf.

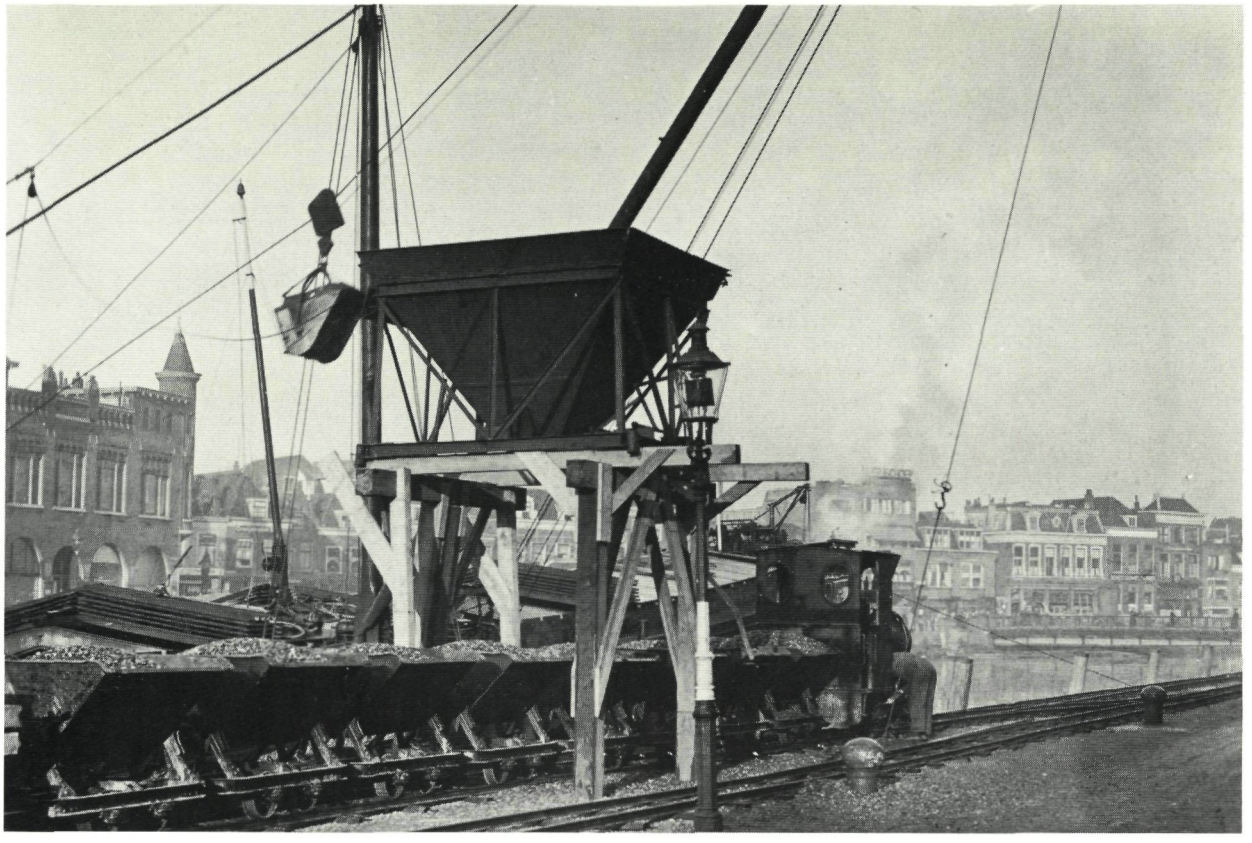

Smalspoortreintje Oosthavenkade-Babberspolder bouwterrein. 1941.

De opheffing van Vlaardingerambacht

De bouw van de noodwoningen had trouwens nog met iets heel anders verband. Met de opheffing per 1 augustus 1941 van de zelfstandige gemeente Vlaardingerambacht. Bij besluit van het duitse Reichskommissariat werd Vlaardingen een gemeente die van de ene op de andere dag van 30.000 naar bijna 40.000 inwoners groeide. Het grondgebied werd zelfs vier keer zo groot als het was. Later kwamen daar de Westwijk en Holy. Ondanks het feit dat Vlaardingerambacht al vanaf 1920 steeds meer een forensengemeente van Vlaardingen was geworden en daarmee economisch, kerkelijk en in veel opzichten ook sociaal al lang versmolten, was de bevolking van Vlaardingerambacht verre van enthousiast over de annexatie, voor een groot deel mee natuurlijk omdat het een maatregel van de bezetter was.

Het vlaardingse gemeentebestuur (op dat moment nog niet door de duitse overheid naar huis gestuurd) had achter de schermen alles in het werk gesteld om die annexatie er door te krijgen. Er is toen door de vlaardingse overheid heel wat afgekonkelefoesd met haagse kringen om Vlaardingerambacht over te nemen. Maar zonder die vlaardingse annexatiedrift zou het er waarschijnlijk ook wel van gekomen zijn. Net als, om een paar soortgelijke voorbeelden aan te halen, met de gemeenten die bij Rotterdam kwamen op 1 augustus 1941 het geval was: Overschie, Hillegersberg en Schiebroek. Stroomlijnen van en daardoor meer greep krijgen op het nederlandse bestuurs-

Fundamenten gelegd voor woningen Babberspolder. 1941.

apparaat kwam de bezetter van pas. Er was voor het overige sprake van centralisatie die op zichzelf beschouwd al veel langer voor de hand lag, maar op grond van de nederlandse democratische verhoudingen en opvattingen voor 1940 moeilijk te verwezenlijken viel. De wijze waarop de annexatie tot stand kwam was kwalijk, zij stoelde op duitse willekeur, inhoudelijk was het bij toeval een goede maatregel. Niemand dacht er na 1945 nog aan de klok terug te zetten. Overigens circuleerden er in de herfst van 1940 ook geruchten dat Vlaardingen bij Rotterdam zou worden gevoegd. Dat is evenwel nooit ernstig overwogen voorzover wij weten. Het verhaal hoort vooral thuis in het hoofdstuk van de weinige informatie en de vele fantastische geruchten. Wel werd Rotterdam al ver voor 1940 beschouwd als 'holle bolle Gijs die van de honger niet kon slapen'.

Visserij, scheepvaart en havenbedrijf

Met de oorlog viel de visserij in Vlaardingen weg. De ongeveer vijftig vissersschepen werden door de Duitsers zoals dat heette gevorderd. Veelal werden ze omgebouwd en voor vrachtvaart op Scandinavië en de Oostzee gebruikt. De rederijen kregen een schadeloosstelling. De bemanningen van de schepen moesten ander werk zoeken. Of ze bleven varen voor de Duitsers, tegen wil en dank doorgaans, om den brode. Zoals schipper Christiaan Bot met zijn mannen van de VL 103, de Voorbode, die op 20 april 1944 omkwam toen zijn met springstof geladen schip explodeerde in Bergen (Noorwegen). Vermoedelijk door sabotage van het noorse verzet. Op de verjaardag van Hitler. Ton van Eijk beschreef de ondergang van de Voorbode in dit jaarboek van 1983. Een groot deel

van de visserijvloot keerde evenwel in 1945 in Vlaardingen terug en kon toen vrij snel weer voor de visserij worden ingezet.

Ook de koopvaardij en de havenactiviteit liepen tot in de buurt van het nulpunt terug. Alleen de kustvaart op een deel van het door Duitsland bezette gebied en het neutrale Zweden bleef over, en de binnenvaart, de Rijnvaart. In 'Het levend verleden van Vlaardingen', het al genoemde boek van Gerard Lutke Meijer, vertelt schipper Marinus Timmermans van Havenbedrijf Vlaardingen Oost over zijn vaart op Duitsland. Heel wat keren leed zijn schip schade bij beschietingen en bombardementen, maar Timmermans heeft het er levend afgebracht. Op het eind van de oorlog, na Dolle Dinsdag in september 1944, werden in Vlaardingen, evenals in Rotterdam, alle havenwerken grondig vernield, om ze onbruikbaar te maken voor geallieerde aanvoer.

Toch hebben heel wat Vlaardingers in de tweede wereldoorlog gevaren. Zij werden aan boord van de handelsvloot op zee door de oorlog overvallen en bleven de hele oorlog door bij de koopvaardij dienen voor Nederland en zijn bondgenoten: er bestond vaarplicht. Of zij vochten bij de marine in de strijd tegen Duitsland en Japan. Geschat wordt dat 124 Vlaardingers niet van zee uit de oorlog naar hun stad zijn teruggekeerd. Drie Vlaardingers gingen met de Slamat ten onder op 27 april 1941 bij de gevechten om Kreta. Eén van hen spoelde aan in het huidige Israël. In augustus 1945 waren nog maar liefst 344 vlaardingse zeelui niet teruggekeerd. Dat wil zeggen 1 op de ongeveer 120 burgers. Bijna iedereen moet wel zo'n

Bijna gereed zijnde huizen Babberspolder. 1941.

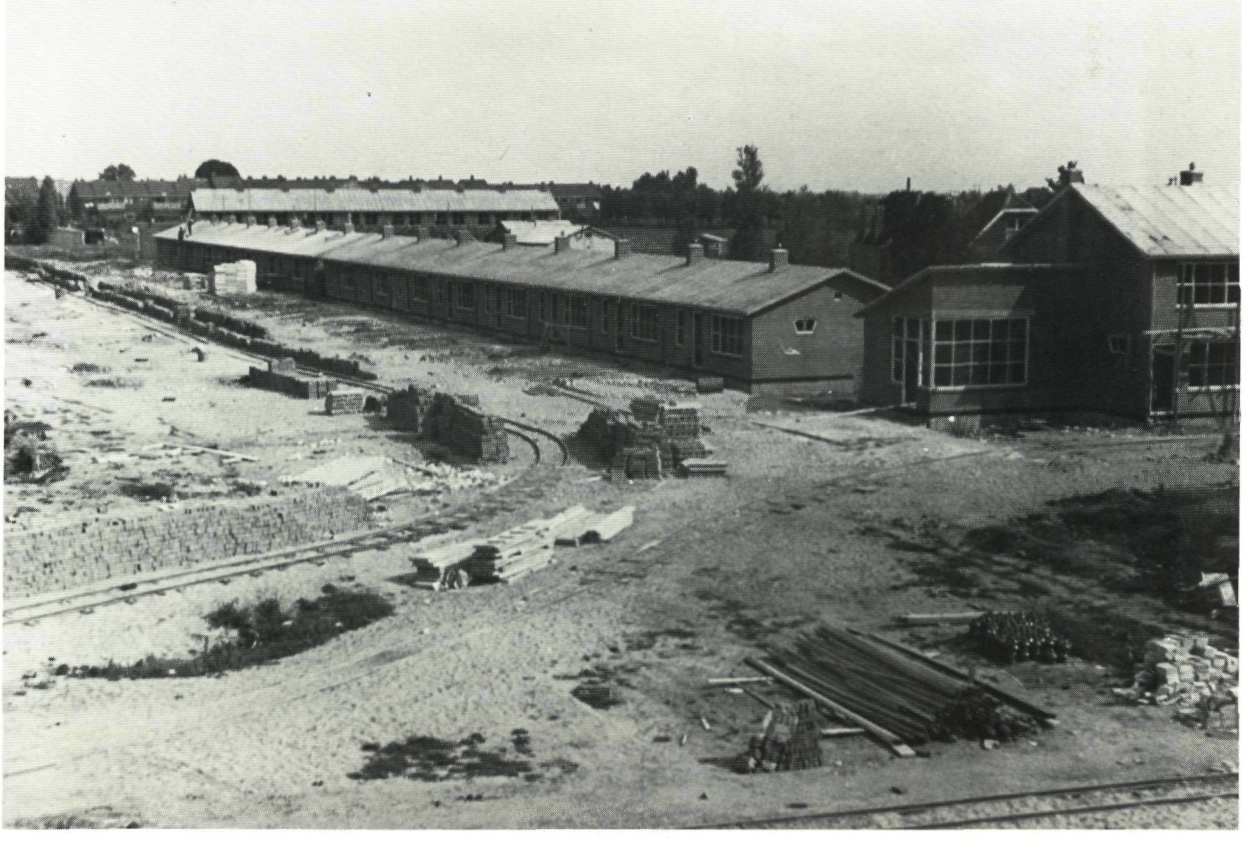

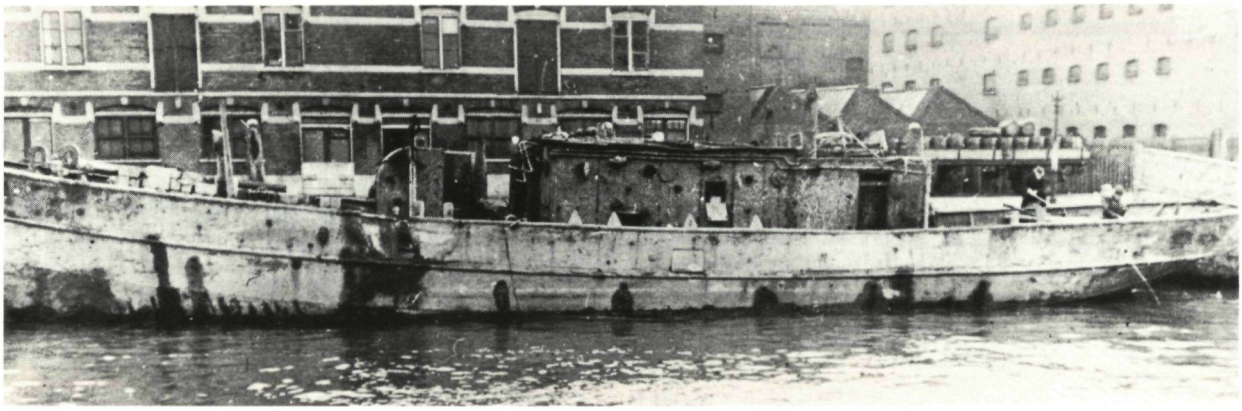

Hoe de VL 61 terugkwam uit Duitsland. 1945.

zeeman in zijn familie-, vrienden- of kennissenkring hebben gehad, over wiens lot lange en kwellende onzekerheid bestond.

Wat een gigantisch stuk verzetswerk moet het zijn geweest de gezinnen van deze zeelieden van het nodige te voorzien. Immers, bij de toenmalige sociale dienst hoefden die niet aan te kloppen: naar de mening van de bezetter heette het dat de mannen wederrechtelijk in vijandelijke dienst waren. Op de vrouwen van de gehuwde zeelieden thuis drukte de volle zware last om helemaal alleen de gezinnen door de honger, schaarste en angst heen te slepen. Vlaardingen was een stad van zeevarenden en het heeft dat in de tweede wereldoorlog geweten. Ds J. Hessels Mulder zegt: 'Ik heb méér woordeloos zachtjes meegehuild, als ik een vrouw moest melden, dat haar man op de grote vaart 'vermist' werd, dan kloeke woorden van troost gesproken'.

Schepen Zee Reddings Dienst in Koningin Wilhelminahaven. 1941/2.

Arbeitseinsatz

Veel vlaardingse mannen tussen 18 en 35 jaar oud, onder hen werkloze zeelieden, werden in het kader van de 'arbeidsinzet' gedwongen in de duitse industrie tewerkgesteld. Gelukwensen uit Duitsland in de Nieuwe Vlaardingsche Courant bij Oud- en Nieuwjaar en ook ter gelegenheid van een voetbalkampioenschap zijn een paar getuigenissen hiervan. Ook zijn er brieven bewaard gebleven. De Gereformeerde Kerk stuurde in 1942 regelmatig een 'algemene zendbrief' naar de mannen in Duitsland die tot die kerk behoorden. Zelfs is er hier en daar haring van thuis geweest. Het aantal vlaardingse tewerkgestelden in Duitsland hebben we niet precies kunnen achterhalen, maar het valt wel in een momentopname bij benadering te schatten. In november 1942 zitten er in ieder geval 95 en mogelijk zelfs 150 gereformeerde mannen uit Vlaardingen in Duitsland. Het percentage gereformeerden op de bevolking bedroeg omstreeks 15. Dit houdt in dat er eind 1942, begin 1943 tussen de 632 en 1.000 vlaardingse mannen gedwongen in de duitse oorlogsindustrie moeten hebben gewerkt. Laten we

om veilig te blijven en niet te overschatten zeggen 750, toch bijna 1 op de 25 mannelijke Vlaardingers. Nadien zijn het er zo goed als zeker nog wel meer geworden. Geschat wordt dat er in totaal 600.000 Nederlanders in Duitsland zijn tewerkgesteld. Die mannen hebben het moeilijk gehad, zij het niet zo zwaar als in de concentratiekampen. Ze waren slecht gehuisvest, matig gevoed, kenden weinig ontspanning, waren nooit alleen maar zonder twijfel erg eenzaam, hadden grote zorgen over thuis en ga zo maar door. En de duitse industriecentra werden in toenemende mate doel van geallieerde luchtbombardementen. Een gemeentelijke statistiek vermeldt dat door ontberingen of oorlogshandelingen in het buitenland, en hiermee wordt vooral Duitsland bedoeld, 62 Vlaardingers zijn omgekomen. Deze moderne slaven van de oorlogsindustrie vielen voornamelijk door bommen van Nederland's bondgenoten, zoals bij de enorme geallieerde luchtaanvallen die nog in april 1945 op Berlijn werden gedaan. Eén Vlaardinger overleed in 1946 in Orel in Rusland. Heel Europa door had Nazi-Duitsland zijn arbeiders gesleept, na de oorlog vielen sommigen kennelijk ook nog in russische handen.

Steeds dezelfde vijand. Affiche. 1943.

Al die arbeiders werden voor ze naar Duitsland gingen gekeurd. Daarbij speelde één vlaardingse huisarts een bedenkelijke rol. Die is zacht gezegd veel te meegaand geweest ten aanzien van de duitse keuringscriteria, met andere woorden hij keurde gemakkelijk goed. Meer mannen dan nodig waren werden op die manier tot werken in Duitsland veroordeeld. Daar staat tegenover dat op het arbeidsbureau, het huidige Stadsarchief op het Plein-Emaus, soms met succes verzet kon worden geboden door kaarten te laten verdwijnen in de kachel en daarmee de hoofdpersonen van die kaarten te vrijwaren voor de arbeidsinzet. Buiten medeweten van de directeur, een NSB-er, tevens kringleider van zijn beweging in Vlaardingen.

Grote razzia's, massale systematische klopjachten op mannen tussen 17 en 40 jaar die voor de vijand konden werken, zijn Vlaardingen gelukkig bespaard gebleven. Een actie zoals Rotterdam en Schiedam die op 10 en 11 november 1944 meemaakten en waarbij 51.500 mensen werden weggevoerd, lijkt voor wat Vlaardingen betreft niet te zijn overwogen. Van verschillende kanten is beweerd dat zo'n razzia is afgewend door ingrijpen van respectievelijk burgemeester Hansen, het verzet en de Ortskommandant. Indien deze instanties al razzia's hebben weten te voorkomen, dan betreft het in ieder geval niet de grote mensenjacht van Rotterdam en Schiedam in november 1944, maar middelgrote acties, zoals er zo veel zijn geweest in de winter van 1944 op 1945. Er gaat het verhaal dat er op een gegeven moment eind 1944 zeven overvalwagens van de Ordnungspolizei (de oproerpolitie die naar zijn groene uniformen ook wel Grüne Polizei werd genoemd) op de Westhavenplaats hebben klaargestaan om een razzia te beginnen. De Ortskommandant zou bij die gelegenheid hebben geweigerd zijn soldaten ter beschikking te stellen voor

de afzetting van straten, omdat hij ze niet kon missen bij de bewaking van militaire objecten en verbindingslijnen. Waarop de razzia niet doorging. Het lijkt ons goed mogelijk dat het zo gegaan is. Bij echt kleine razzia's, bij huiszoekingen, zijn in Vlaardingen wel mannen opgepakt en weggevoerd.

Toen in januari 1945 vlaardingse mannen zich op grote schaal moesten melden om te werken voor de Duitsers, deed zich een verheffend incident voor. Secretarieambtenaar Mari Rodenburg en enkele van zijn collega's weigerden mee te werken aan het afgeven van vrijstellingsbewijzen voor mensen die buiten deze ronselactie zouden vallen, zoals ambtenaren, politiemensen en brandweerpersoneel. Door dit soort nieuwe vrijstellingspapieren af te geven immers werden niet vrijgestelden automatisch aan wegvoering en tewerkstelling overgeleverd. De nederlandse regering in Londen verbood de ambtenaren medewerking hieraan in welke vorm ook. Rodenburg en de zijnen gaven gehoor aan wat Londen beval. Er werden door een boze burgemeester Hansen arrestatiebevelen tegen hen uitgevaardigd, maar Rodenburg en de zijnen waren inmiddels ondergedoken. Overigens kon dit allemaal niet verhinderen dat zich op het VFC-terrein bij de Sportlaan enkele honderden mannen meldden voor tewerkstelling bij de bezetter. Voor spitten aan duitse verdedigingswerken in het oosten van het land, met name de IJssellinie. Velen werden hierbij gedreven door de honger. Wie voor de

Collecte Winterhulp Nederland Hoogstraat. 1940.

Duitsers werkte werd goed eten in het vooruitzicht gesteld: aan zieke en zwakke slaven hadden de Duitsers niets.

Het overheidsapparaat

We noemden daarnet burgemeester Hansen en de Ortskommandant, eerst Oberleutnant dat is eerste luitenant, later Hauptman dat is kapitein Graf. Hoe gedroegen die zich. Zij waren in de oorlog belangrijke instanties in Vlaardingen, van hun houding hing heel wat wel en wee van de bevolking af. Zij hadden het voor een gedeelte in hun macht het oorlogsleed te vergroten dan wel zo dragelijk mogelijk te houden. Een gemeentebestuur was er niet meer, de volledige uitvoerende en regelgevende macht lag in handen van de burgemeester.

De ongeveer vijftig jaar oude Willem Hansen, die medio 1943 de door de Duitsers afgezette M. C. Siezen als burgemeester opvolgde, was NSB-er. Voor de oorlog had hij als administrateur leidende functies vervuld bij grote rubberplantages op Sumatra. Hij was met verlof in Nederland toen hier de oorlog uitbrak. Tot zijn nationaal-socialistische levensovertuiging kwam Hansen doordat hij in het Verre Indië in de Nieuwe Rotterdamsche Courant las hoe besluiteloos en onslagvaardig het parlementaire, democratische staatsbestel reageerde op de grote crisis van de dertiger jaren. Veel mensen in leidende posities in Nederlands Indië dachten hetzelfde als Willem Hansen, een door en door correct en resoluut man uit het bedrijfsleven, een technocraat, met een hekel aan schipperen. Sportbeoefenaar, liefhebber van kunst, met grote belangstelling voor volkswoningbouw, met sociaal gevoel. Een man die je eerder in liberale kring zou zoeken dan in de kleinburgerlijke rancunepartij die de NSB was. Zijn zoon was bewust anti-Nazi. Hansen doorzag menselijke verhoudingen, had goede omgangsvormen en sociale vaardigheid, maar miste waarschijnlijk gezond verstand waar het politiek betrof. Een principieel man die trouw bleef aan zijn overtuiging en meende te moeten afmaken wat hij was begonnen. Daarom ook bleef hij in de NSB. En toen dat kon wilde hij best burgemeester van Vlaardingen worden, zij het liever nog van het meer dan twee maal zo grote Tilburg als het aan hem had gelegen. Want carrière maken wilde Hansen dol graag. Als burgemeester van Vlaardingen heeft Hansen zich, we durven bijna zeggen redelijk gedragen. Zijn instelling was ondanks alles om goed voor zijn stad te zijn. Hij werd zelfs gerespecteerd en als mens gewaardeerd, al speelt daarbij mee dat hij, ofschoon NSB-lid, nog altijd 'de burgemeester' was. Vlaardingen was gezagsgetrouw. We hebben weinig kwaads over Hansen gehoord. Tijdens het proces tegen hem in 1946 hebben vooraanstaande Vlaardingers vóór hem gepleit. Hansen heeft dan ook niet lang gevangen gezeten. En na zijn vrijlating, binnen een paar jaar, heeft hij nog enkele jaren in Vlaardingen gewoond. Hij was toen accountant. Hansen was, hoe gek het ook klinkt, nog steeds een beetje gezien. Vlaardingen had het naar het ons voorkomt beroerder kunnen

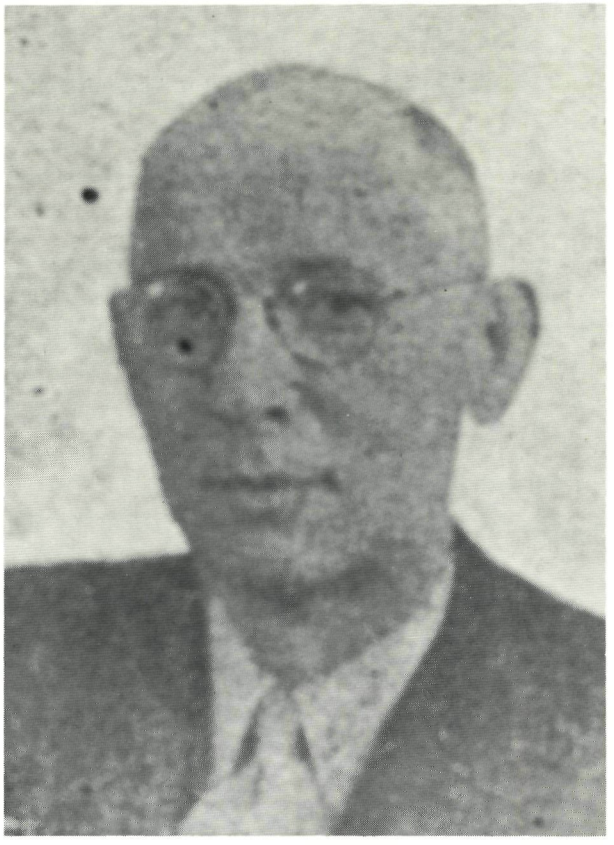

NSB-burgemeester W. Hansen. 1943-1945.

treffen. Vele niet duitsgezinde, maar wankelmoedige burgemeesters zijn een groter gevaar voor de bevolking gebleken. Trouwens, Vlaardingen lijkt ons over het geheel genomen weinig haatdragend te hebben gereageerd op mensen die fout waren geweest. De vlaardingse huisarts, die lid van de NSB was en voor werken in Duitsland keurde, kon toen zijn straf erop zat zijn praktijk weer opnemen.

Een gematigd man was ook Ortskommandant Graf, reserve-kapitein van de duitse Wehrmacht. Zo'n Ortskommandant was verantwoordelijk voor alles in de stad wat het duitse leger nodig had en ten dienste moest staan, wegen, kwartier, administratie en zeg maar rustig de hele openbare orde en veiligheid vanuit duits militair oogpunt beschouwd. Ging daarbij iets mis dan was de Ortskommandant aansprakelijk. Geen wonder dat kapitein Graf, die hier de hele oorlog gezeten heeft, met het oog op de broodnodige rust vooral getracht heeft tactvol op te treden, de kool en de geit te sparen en sussend en bemiddelend de zaak kalm te houden. Hij had naar het ons voorkomt ook alle persoonlijk belang bij een rustig Vlaardingen. Overplaatsing bij falen zou waarschijnlijk een heel wat minder veilige en comfortabele positie hebben betekend. Van Graf wordt overigens ook gezegd dat hij niet schroomde manschappen die jegens de bevolking naar zijn smaak te ver waren gegaan, in volle openbaarheid een knal voor hun kanis te geven. Graf was in de eerste plaats bang voor ordeverstoringen, communisten en de Widerstandsbewegung, zoals hij het verzet noemde. Of hij Nazi-sympathieën had weten we niet. Graf was in Duitsland in het burgerleven naar het heet als jurist werkzaam, niet ver over de nederlands-duitse grens. Hij miste de grondigheid en het vakfanatisme van de traditionele duitse beroepsofficier. Hij kon vertrouwelijk zijn. Er viel met hem te praten. Een verzetsman getuigt van hem dat hij een halve Vlaardinger was geworden. Ook met zijn Ortskommandant, een boom van een vent om te zien, heeft Vlaardingen geluk gehad. Gemeten naar de foute hoek waarin hij zat was Graf van de hebbelijke soort. Over zijn contact met de burgemeester van Vlaardingerambacht in het begin van de oorlog doet de anekdote de ronde dat Graf, toen hij de burgemeester weer eens niet op zijn raadhuis aantrof, uitriep: 'Wo ist der Herr Bürgermeister? Schläft er wieder?' (Waar is de burgemeester? Slaapt hij soms weer?).

Mussert. Affiche.

Over de rol en het gedrag van de vlaardingse politie in oorlogstijd bestaat nogal wat verschil van mening. Met name zou politiepersoneel corrupt zijn geweest en actief in de zwarte handel. Daar staat met zekerheid tegenover dat heel wat vlaardingse politiemensen illegaal werk hebben gedaan en in het georganiseerde verzet hebben gezeten. Een paar namen, we weten dat we niet volledig zijn: P. A. L. J. Daemen, de schrijver van een artikel hiervóór; de rechercheur Age Hartman; A. G. (Ton) Kloots, de latere wethouder, toentertijd inspecteur van politie, die een tamelijk hoge positie in het verzet zou gaan bekleden en die het eens aandurfde een paar joodse mannen

die 's nachts waren gearresteerd bij een poging om met een bootje naar Engeland weg te varen, 's morgens de vrije straat op te sturen voor de duitse politie zijn ochtendbezoek bracht. Het zouden een paar drinkebroers zijn geweest, ter ontnuchtering opgesloten. Het verhaal wil dat de politie die een enorme voorraad kolen bij Havenbedrijf Vlaardingen Oost moest bewaken, met handkarren vol brandstof naar huis ging. Minder bekend is dat veel hiervan bij de honger en kou lijdende bevolking terecht kwam. Gebrek aan informatie en geheimhouding konden ook leiden tot een onverdiend slechte reputatie in strijd met de feiten die verborgen moesten blijven. Veel van wat politiepersoneel gedekt door zijn functie kon pikken kwam terecht bij het verzet, onderduikers en hongerende mensen. Blijkens een verklaring van een politieman was het wapen van de vlaardingse politie in de ogen van de publieke opinie een stel dik gevulde fietstassen. Naar ons gevoel een grove generalisatie op zijn minst.

Ook bij de distributiedienst werd verzet gepleegd. Stamkaarten, bonkaarten, ze werden eens netjes met de kluis open neergelegd, zodat het gemakkelijk meenemen was voor het verzet, echt overvallen was niet nodig. Die distributiebescheiden waren bestemd voor talloze onderduikers, joden, verzetsmensen, mannen die niet naar Duitsland wilden om te werken en ga zo maar door. Bij de afdeling bevolking van het stadhuis is gewerkt aan vervalsing van persoonsgegevens en dergelijke: de naam van B. Maat duikt in dit verband meer dan eens op. Diverse ambtenaren hebben zich goed gedragen wanneer dat op hun weg kwam. En dat, laten we dit nog eens stellen, met onmiddellijk gevaar voor eigen leven.

De foute sector

De officiële foute sector, de NSB-aanhang, was in Vlaardingen niet groot. Misschien heeft dat voor een deel te maken met de sterke onderlinge sociale controle die de kleine stad Vlaardingen kende. Iedereen wist in het algemeen alles van iedereen, er viel niet veel verborgen te houden. Sympathie voor de bezetter betekende jezelf buiten de gemeenschap te plaatsen. Je moest wel stevig in je schoenen staan om je in Vlaardingen als NSB-er te manifesteren. Het kon je

Kringhuis NSB Oosthavenkade 17. Ca 1937.
Met kreten en leuzen.

gehaat maken. Zoals de vlaardingse vrachtrijder gehaat was die in april 1944, eigenlijk per ongeluk, op

de Kortedijk door vlaardingse politiemensen werd neergeschoten en enkele dagen later aan zijn verwondingen bezweek. Het was een kolossale kerel, landwachter en naar het heet lid van de lijfwacht van Mussert. Al met al echter in de NSB toch maar een heel onbeduidend mannetje, dit lid van de met jachtgeweren bewapende semi-officiële hulppolitie. Maar omdat dit fors uit de kluiten gewassen baasje met zijn blitse uniform aan geweldig provocerend optrad, verafschuwd als geen ander. Een gemeenteambtenaar tekende in potlood bij zijn overlijdensakte aan: 'Was collaborateur en Vlaardings staatsvijand nummer één'. Lachwekkend overdreven voor ons uit 1985. De onbetekenende, maar flink doende mininazi leefde onevenredig sterk in de herinnering voort. We hebben de indruk dat het kleine NSB-mannetje zonder macht om veel onheil te stichten heel wat negatiever werd bekeken dan de goedgemanierde hooggeplaatste nationaal-socialist die vaak wel degelijk groot kwaad kon doen en dat ook deed.

Verzet

Hier een daar is het verzet al ter sprake geweest. De geschiedenis van de Geuzen met name. Veel Geuzen zouden zonder twijfel als zij niet vroegtijdig in gevangenschap waren verdwenen ook later bij het verzet betrokken zijn geraakt. We kunnen daarom met recht stellen dat het vlaardingse verzet gevoelige verliezen heeft geleden al voor dat verzet goed en wel was geboren.

Veel verzet onttrekt zich aan waarneming. We kunnen er ons geen sluitend beeld van vormen. Er groeide in de loop van de oorlog een steeds effectiever en verfijnder geheimhoudings- en veiligheidsdiscipline. Verzetsmensen mochten alleen die mensen kennen, en dan nog slechts bij hun schuilnaam, met wie ze onmiddellijk en noodgedwongen te maken hadden: de duitse veiligheidspolitie, de Sicherheitsdienst, dwong door marteling bekentenissen af. Wie bij gevangenneming teveel wist was een dodelijk gevaar voor de rest. Eigenlijk wist iedere verzetsman of vrouw altijd teveel; het uit een oogpunt van veiligheid ideale verzet zou zijn wat je alleen opknapte. Alleen de top van het verzet had overzicht over het geheel, hoe lager je zat hoe duisterder de werkelijke organisatie was. Dat maakt het onmogelijk het juistheidsgehalte te wegen van de schaarse informatie die je anno 1985 nog krijgt toegespeeld. Wat in dit verhaal reeds is en nog zal worden gezegd over het verzet, is dan ook niet meer dan een samenraapsel van verspreide en losse gegevens, zonder enige pretentie van volledigheid of representativiteit.

We zagen dat er bij ambtenaren en bij de politie verzet was. Verder was er het verzorgingsverzet, naar buiten toe weinig spectaculair, de strijd om steeds meer mensen te helpen aan distributiepapieren, valse persoonsbewijzen, kostgeld, voedsel en al die dingen die onderduikers nodig hadden. Velen hebben aan dit werk meegedaan, incidenteel tot geregeld. In dit verband wordt Dick Doorduin door verschillende bronnen genoemd. Doorduin die al in 1941 voor de gereformeerde jongelingsvereniging lezingen hield over het nationaal-socialisme, daar opwekte tot verzet en aanspoorde niet naar Duitsland te gaan om te werken. Wat niet wegnam dat hij veel heeft gedaan voor de mannen in Duitsland.

Buitengewoon actief was de illegale pers in Vlaardingen. Bij drukker Bram Maat werd soms de landelijke editie van Trouw gedrukt, het verzetsblad uit de gereformeerde hoek. Tot Maat in maart 1944 werd gearresteerd. Hij overleed in een concentratiekamp. J. Molenaar organiseerde in Vlaardingen de verspreiding van Trouw. In 1944/5 verscheen in Vlaardingen van dit blad een plaatselijke uitgaaf van maar liefst 3.000 exemplaren per dag. Deze vlaardingse editie werd gestencild door een vriend van Dick Doorduin, L. Maat, die in de Stationsstraat woonde, met nota bene een ingekwartierde duitse soldaat in huis en een buurman die bij de NSB was. L. Maat heeft het overleefd.

Een kenmerkend verhaal vormt het oorlogsverleden van C. Poldervaart, zoals hijzelf dit heeft weergegeven in De Praaier van april 1985. Begin 1943, hij was toen 24 jaar oud, moest Poldervaart naar Duitsland om in Essen in de industrie te werken in het kader van de Arbeitseinsatz. Toen hij in juli 1943 met verlof was, besloot hij om niet terug te gaan. Aanvankelijk sliep hij bij zijn ouders in de Beukenstraat. Hij kreeg werk bij aannemer Weerheim, een geloofsbroeder, net als

hij gereformeerd. Later sliep hij bij de ouderling Boelhouwer in de Jacob van Heemskerkstraat. Aldus was, geleidelijk eigenlijk, zijn onderduik begonnen. Toen de buren gingen kletsen, verhuisde Poldervaart naar ouderling Hollaard in de Cronjéstraat. Toen diens zoon werd opgepakt wegens het onderbrengen van joden en activiteiten met betrekking tot distributiebescheiden voor onderduikers, moest hij opnieuw naar een ander schuiladres. Opeens kon hij een huis krijgen. Poldervaart en zijn verloofde konden trouwen. Mits zijn papieren zuiver en veilig waren: B. Maat van de secretarieafdeling bevolking en burgerlijke stand, al weer een geloofsgenoot, zou dat versieren. Dick Doorduin zorgde voor distributiebescheiden en er kwam een veilig persoonsbewijs. Gelukkig sloot in 1944 de ene overheidsadministratie nog niet automatisch via computers op de andere aan! Poldervaart trouwde op een mooie zonnige dag in augustus 1944, onder sirenegehuil, want er was voortdurend luchtalarn toen, zeker met helder weer zonder bewolking. Ds doctor Kraan zegende het huwelijk in. Naar Poldervaart zegt was Kraan één van de felste bestrijders van het nationaal-socialisme. Intussen werd Poldervaart van timmerknecht bij Weerheim soldaat binnenlandse strijdkrachten: zijn verzet werd dagtaak. Bij hem aan huis, Javastraat 2, werd regelmatig met wapens geoefend, die werden gebracht en weer opgehaald door koerierster Annie van der Kooy.

WAARSCHUWING

De verduistering van woonhuizen en andere gebouwen wordt door de militaire autoriteiten onvoldoende geacht. De Ortskommandant heeft opdracht gekregen een strenge contrôle op de verduistering te doen uitoefenen.

Ongeacht strafmaatregelen van persoonlijken aard, zal door de controleerende patrouilles

zonder verdere waarschuwing

op niet- of slecht verduisterde ramen geschoten worden, terwijl aldus verbrijzelde ruiten niet voor vervanging in aanmerking zullen komen.

Daarom, burgers van Vlaardingen, wordt U nogmaals

in uw eigen belang

aangemaand voor een doeltreffende verduistering van deuren en ramen zorg te dragen.

Vergeet vooral niet ook de achterzijde van Uw woning deugdelijk te voorzien

Controleert zelf of de door U genomen maatregelen het vereischte effect hebben.

De Burgemeester van Vlaardingen,

Vlaardingen, 24 October 1944. W. HANSEN.

N.V. Dorsman & Odé's Boekhandel en Drukkerij

Waarschuwing t.z.v. verduistering. 1944 oktober 24.

We spraken van een kenmerkend verhaal. Omdat hier naar voren komt hoeveel geluk je had als je in je verzet en voor onderlinge hulp terecht kon bij betrouwbare mensen uit eigen kring: dat was een positieve kant van de verzuilde en gesloten groep, waarvan de leden elkaar lang en goed kenden. Een vlaardingse trek. Markant is het verhaal van Poldervaart ook vanwege de geleidelijkheid waarmee onwil en ongehoorzaamheid overgingen in echt verzet. De meeste mensen in het verzet zijn daar langzaam naar toegegroeid, er haast ongemerkt in terechtgekomen, en zeker niet zomaar doelbewust vol heldenmoed ingestapt. Mensen als Poldervaart waren net als iedereen gewoon bang om dood te gaan en te lijden: desondanks gehoorzaamden ze aan het grote gebod.

In ieder geval vele tientallen Vlaardingers hebben onderduikers gehuisvest en juist dat moet in een kleine stad heel moeilijk zijn geweest. Iedereen wist alles van iedereen, kende iedereen, een vreemdeling en afwijkend gedrag vielen onmiddellijk op. De huizen waren voor het grootste deel klein en stonden bovendien dicht op elkaar, de erven waren doorgaans niet veel meer dan plaatsjes met een schuurtje. Houd dan maar eens geheim dat je illegale inwoning hebt. Verschillende bronnen melden hoe moeilijk het is geweest om na de spoorwegstaking in september 1944 opeens tientallen nieuwe onderduikers, spoorwegmensen uit Vlaardingen en omgeving, te moeten onderbrengen en van distributiepapieren en eten voorzien.

We willen dit deel van ons verhaal besluiten met één geval van militair verzet, overigens ook elders in dit

boek beschreven. We stellen het desondanks hier aan de orde, omdat het zo'n prachtig voorbeeld is van inlichtingenwerk dat resultaat heeft afgeworpen. Dank zij vlaardingse spionage kon, zo wil het verhaal, in de late winter van 1944/5, de geallieerde luchtmacht, laag vliegend, met een precisiebombardement de lanceerbasis en opslagplaats van V-1's (vliegende bommen) die naar Antwerpen werden afgevuurd, vernietigen. Die basis voor V-1's stond op het terrein van Lever's Zeepfabriek en was gemakkelijk te herkennen voor de vliegers doordat er met koeien van letters VIM opstond. Mogelijk hebben de Duitsers gedacht dat het onschuldige woord VIM een goede camouflage was, net zoals het rode kruis dat ze in strijd met het oorlogsrecht wel op kazernes en andere militaire installaties zetten. Maar de triviale waarheid kan ook best zijn dat ze over het hoofd hebben gezien zo'n duidelijke doelaanduiding tijdig te verwijderen: krijgsgeschiedenis is net zo goed een eindeloos verhaal van blunders als van listige planning. Bij het bombardement moeten naar wordt gezegd veel Duitsers zijn omgekomen. Hoeveel antwerpse levens, huizen en gebouwen er door zijn gered valt niet uit te maken. Veel van de afgeworpen bommen ontploften niet en sloegen in de grond bij de Van Beethovensingel waar ze moesten worden uitgegraven.

Jodenvervolging

Hoewel Vlaardingen geen echte joodse gemeenschap met een synagoge kende, woonden er in 1940 58 joodse stadsgenoten, gemeten naar de duitse criteria uit die tijd. Dertien van hen zijn eind 1942, begin 1943 in Auschwitz vermoord: de drogist Abraham Bleekrode; Jozef Katan, directeur van een visserijmaatschappij; de keurmeester Emanuel van Gelderen; de familie Ensel, de Enseltjes werden ze wel genoemd, handelaars in ongeregeld klein goed en lompen; de weduwe Van der Tas-Spetter uit de Ridderstraat.

Vlaardingen heeft weinig voor zijn joodse burgers kunnen doen. Wel zijn er tientallen joodse onderduikers geweest aan wie onderdak is verschaft, vaak jaren lang, en uiteraard steeds met gevaar voor eigen leven. Het verzet zorgde daarbij voor bonkaarten en geld om eten te kopen. Dick Doorduin is daarbij zeer actief geweest, hij spreekt van 90 joodse onderduikers die door hem werden verzorgd. Die opgaaf komt ons juist voor: bij de bevrijding doken in Vlaardingen voorzover bekend 57 joodse landgenoten op, mogelijk zijn het er in werkelijkheid meer geweest. Onder hen was de rotterdamse arts D. Hausdorff met zijn gezin. En ook de jongeman Hartog Meijler uit Winterswijk, die met twee zusjes twee en een half jaar lang heeft ondergedoken gezeten in de Jacob van Heemskerkstraat bij Koos Knegt en zijn vrouw. Mensen die op initiatief van hun onderduiker voor hun moed en opoffering een israëlische onderscheiding hebben gekregen. Hartog Meijler vertelt zijn verhaal in het meergenoemde boek 'Het levend verleden van Vlaardingen'. Bekend zijn de namen van 31 Vlaardingers die joodse onderduikers in huis hebben gehad. Uit een huis aan de Kethelweg doken bij de bevrijding elf joodse mensen op. Interventie van ds J. Hessels Mulder, op verzoek van iemand anders die zich niet bloot kon geven, heeft verhinderd dat de politie ze ontdekte en moest arresteren. De politie had een tip gekregen dat de mensen bij wie de elf joden zaten ondergedoken meer porties eten aan de gaarkeuken hadden gevraagd dan het gezin leden telde. Ds Mulder heeft toen de commissaris van politie dringend in overweging gegeven van onderzoek af te zien: hij zou iets vinden wat hij niet wilde vinden.

Was dat veel of weinig wat in Vlaardingen is gedaan voor joodse onderduikers, gezien tegen de achtergrond van het landelijke beeld. Als we op getallen afgaan was het niet veel. Relatief gezien ligt de zaak anders: we zagen daar straks al dat Vlaardingen zich in veel opzichten slecht voor onderduiken leende. De last en het risico die een Vlaardinger op zich nam door onderduikers op te nemen was daardoor extra groot. Daar komt nog bij dat de voedselpositie de hele oorlog door in de Randstad en met name in de steden ongunstiger is geweest dan elders in ons land.

De hongerwinter van 1944/5

We weten dat vanaf december 1944 ook in Vlaardingen in toenemende mate hongersnood heerste. Was de hongerwinter in Vlaardingen erger of minder erg dan in andere hollandse steden. Dat is moeilijk te zeggen. Doordat de mensen elkaar kenden hielp de

één de ander gauwer. De solidariteit was betrekkelijk groot. Berovingen van bakkerskarren zijn ons in Vlaardingen niet bekend. De gaarkeuken, de centrale keuken in het Hollandiagebouw, verschafte naar ons werd medegedeeld iets grotere porties voedsel dan elders het geval was, porties van een halve in plaats van eenderde liter. De vlaardingse centrale keuken wordt positief beoordeeld. De kerk werkte eraan mee, in de vorm van het Interkerkelijk Bureau IKB: via de kerk is veel voedsel bij de centrale keuken terechtgekomen. Ook het verzet wist aan voedsel te komen. Burgemeester Hansen, die zelf ook honger leed, kreeg eens bij de centrale keuken een bord erwtensoep. Toen hij vroeg waar de ingrediënten voor dat eten vandaan kwamen, kreeg hij als antwoord: 'dat is nu precies de enige vraag die u niet moet stellen'. Ook grote bedrijven konden iets voor hun mensen doen, hadden eigen keukens en wisten hun personeel incidenteel een warme maaltijd voor te zetten, bij voorbeeld de meubelfabriek Sprij en Havenbedrijf Vlaardingen Oost. Ook boeren in de omgeving van Vlaardingen hebben geholpen. Gelukkig voor Vlaardingen was het platteland dichtbij. Verschillende Vlaardingers kenden boeren, anders dan bewoners van de grote stad, en ze hebben daarvan kunnen profiteren.

Bij Havenbedrijf Vlaardingen Oost lag een gigantische voorraad kolen opgeslagen voor de Duitsers die, op het eind van de oorlog, toen het transport stagneerde, niet meer kon worden weggevoerd naar zijn eindbestemming. Gelukkig. De kolen werden slecht bewaakt, door politiemensen die er flink wat van meenamen en door oudere duitse mannen die de oorlog wel voor gezien hielden en die naar hun uniformen wel petrolieboertjes werden genoemd. Die kolenberg heeft heel wat Vlaardingers extra verwarmingsmogelijkheid gegeven, en laten we daarbij niet vergeten dat de kou even erg was als de honger. het restant van de kolen kwam bij de centrale keuken terecht. Maar toch, al deze meevallertjes waren niet veel meer dan druppels op een gloeiende plaat.

Gaarkeuken. 1945. Tekening.

De hongerwinter heeft in Vlaardingen zeker enkele honderden slachtoffers gemaakt. In 1945 stierven er in totaal 611 mensen, tegenover in normale jaren ongeveer 350 tot 360. Direct of indirect zijn in Vlaardingen vanaf december 1944 tot ver in 1945 tenminste 250 mensen door de honger en de kou gestorven. Dat is 1 op de 160 inwoners, een hoog aantal, in verhouding tot het algemene beeld dat de Randstad te zien gaf. Het had allemaal niet langer moeten duren. De bevrijding kwam bijna te laat.

De bevrijding

In de avond van 4 mei 1945 kwam het bericht van de bevrijding. Via de vlaamse radio vernam Vlaardingen dat het duitse leger in Noordwesteuropa, waaronder westelijk Nederland, had gecapituleerd. Onder meer in de buurt van de Schiedamseweg, bij het Verploegh Chasséplein, werden in de nacht van 4 op 5 mei vlaggen uitgestoken en feest gevierd. Maar feitelijk waren de Duitsers nog de baas. De Binnenlandse Strijdkrachten mochten de ordehandhaving niet overnemen, ze moesten wachten op de geallieerde troepen. Het zou tot 7 mei duren voor de eerste jeep van de bevrijders zich bij het stadhuis liet zien.

Militairen van de duitse Kriegsmarine die in de Koningin Wilhelminahaven lagen, dreigden na 5 mei nog te gaan schieten, naar het lijkt uit woede over het kaalknippen van hun vlaardingse vriendinnetjes als zogeheten moffenmeiden. Dat kaalknippen is een zwarte bladzijde uit de geschiedenis van de bevrijding. Het is ook in Vlaardingen gebeurd. Er zijn foto's van. En het heet dat een vlaardingse arts wel-

Opbrengen met ziekenauto van kaalgeknipte vriendinnen Duitsers. 1945.

willend toestemming verleende onder voorwendsel dat het een hygiënische maatregel gold, ontluizing. Woede, schuldgevoel over eigen nalaten of welke onderliggende emoties ook, ze werden verhaald op vrouwen die met Duitsers omgang hadden gehad. Het toont nogal wat overeenkomst met de heksenvervolgingen of de van tijd tot tijd oplevende hoerenpogroms uit vroeger eeuwen. Het onderhouden van liefdesbetrekkingen met duitse militairen kan toch moeilijk of nauwelijks beschouwd worden als een soort van collaboratie die een dergelijk volksgericht rechtvaardigt. Aan de andere kant is dit soort overreacties heel begrijpelijk en nauwelijks te voorkomen: jarenlang opgekropte woede en emotie konden eindelijk een uitlaat vinden.

Er waren trouwens ook mensen die anders reageerden. Zoals de man die, terug uit Duitsland, zijn vrouw thuis kaalgeknipt vond, haar troostte en zei haar niets te hoeven vergeven: ook hijzelf had in zijn eenzaamheid in Duitsland gelukkige momenten gekend met een duits vriendinnetje. Lijnrecht daartegenover stond weer de man die zelf zijn vrouw opbracht om haar te laten kaalknippen: hij vond dat verdiend. Weer haaks dáárop staat het verhaal van de vlaardingse jongen die werd doodgeschoten toen hij zijn zuster wilde beschermen tegen wraakgeile mannen met scharen.

NSB-ers en andere fout geachte mensen werden gearresteerd en onder gejoel opgebracht. Ze verdwenen tenslotte in het kamp De Vergulde Hand in het westen van de stad. Het zijn er tussen de 500 en 1.000 geweest die daar hun berechting door het tribunaal in het Handelsgebouw afwachtten, uit heel het Westland kwamen ze. Zeker in het begin was hun behandeling allesbehalve zachtzinnig. Ons is het verhaal bekend van een gevluchte NSB-er op wie een schijnexecutie werd uitgevoerd als straf. Een duidelijk geval van psychische mishandeling. Daarnaast moesten mensen urenlang in de strafhouding staan, een regelrechte concentratiekampmethode. Ook dit soort dingen ge-

Burgmeester Siezen komt op de Markt aan. 1945.

Politieke delinquenten uit het kamp De Vergulde Hand marcheren door Vlaardingen. 1945.

beurde overal in Nederland. Over het geheel genomen heeft de behandeling van de politieke delinquenten, zoals ze heetten, echter lang niet die uitwassen te zien gegeven als bij voorbeeld in België dat onverwacht werd bevrijd en waar bovendien grote tegenstellingen tussen Vlamingen en Walen een rol speelden. De bijltjesdag die radio Oranje soms suggereerde is er gelukkig niet gekomen. Al gauw na de bevrijding verbeterde het regiem in De Vergulde Hand. Militair geschoolde bewakers namen het werk over van de gelegenheidssoldaten die bij de bevrijding naar de Binnenlandse Strijdkrachten toestroomden.

De bevrijding werd uitbundig gevierd. De vlaardingse muziekverenigingen herleefden onmiddellijk en waren dagen achtereen in touw. De muzikanten vielen er bijna letterlijk bij neer, verzwakt als zij waren door de honger. Er was diepe ontroering, bij het horen en zingen van het Wilhelmus, bij het zien van de vele, vele nederlandse vlaggen, na vijf jaar weer te voorschijn gehaald, maar wie weet ook door hoevelen in die jaren af en toe in stilte even bekeken. Burgemeester Siezen werd bij zijn terugkeer op het Stadhuis toegejuicht als was hij koningin Wilhelmina zelf. Maar er was ook dat vele grote verdriet, als bekend werd dat geliefde mensen niet terug zouden keren. Na de bevrijding drong pas volledig door wat de oorlog had teweeggebracht.

Balans

We maken daar een balans van op. Zeven vlaardingse Geuzen werden gefusilleerd. In concentratiekampen kwam 37 Vlaardingers om, onder wie nogal wat Geu-

Bevrijdingsfeest bij nacht Richard Holstraat. 1945.

zen. Op zee bleven 124 stadgenoten. Dertien joodse Vlaardingers keerden niet terug naar hun land. Het aantal vlaardingse gesneuvelden bedroeg 15: 9 van hen vielen in de meidagen van 1940. Door oorlogshandelingen en ontberingen in het buitenland verloren 62 Vlaardingers het leven, veelal gedwongen tewerkgestelden. Bij gevechten, bombardementen en schietpartijen in Nederland kwamen 22 Vlaardingers om. De hongerwinter kwam Vlaardingen te staan op zo'n 250 doden. Dat brengt ons op een totaal van 537 doden, uiteraard een benadering die echter redelijk nauwkeurig is. Onbekend is het aantal mensen dat, tot vandaag toe, met blijvende lichamelijke en psychische beschadigingen heeft moeten verderleven. In augustus 1945 verkeerden duizenden Vlaardingers nog in onzekerheid over het lot van 344 zeelieden, 18 militairen, 4 concentratiekampgevangenen en 79 in Duitsland tewerkgestelde mannen. De haveninstallaties en kaden waren vernield en moesten worden herbouwd. Midden 1945 was het lot van de door de Duitsers 'gevorderde' vissersschepen nog onzeker. Vlaardingen was bevrijd en daarmee was voorlopig alles gezegd.

Bijzondere rampen zijn Vlaardingen bespaard gebleven. Er zijn geen grote razzia's geweest, geen bombardementen op woonwijken, geen massarepresailles zoals in Putten, geen evacuaties naar elders, geen bijzonder strafopleggingen in de vorm van bij voorbeeld hoge geldboetes, zoals Maassluis die kreeg opgelegd. Vlaardingen heeft nooit in de gevechtslinie gelegen. De foute sector op bestuursgebied was gematigd in zijn optreden, de NSB en andere helpers van de bezetter waren niet groot in aantal en invloed.

Relatief grote rampen waren de hongerwinter en het oprollen van de Geuzenbeweging vroeg in de oorlog. Veel vrouwen, ver boven gemiddeld, hebben in onze stad de zorg voor hun gezin zonder hulp van hun man moeten klaren. Wellicht werd dit leed weer enigszins verzacht door de grote mate van buren-, vrienden- of familiehulp die de kleine stad onderscheidt van de grote. Honderden vlaardingse zeelieden zijn in meer dan vijf jaar niet thuis geweest, in zo'n lange tijd vervreemd je van elkaar. En: Vlaardingen lag in de Randstad waar de oorlog over het geheel genomen zwaarder viel te verduren dan buiten de stedenconcentratie die het westen van ons land is.

Gemeten naar hollandse schaal is Vlaardingen zeg maar gemiddeld getroffen door de bezetting. Maar wat zegt het koel observerende woord 'gemiddeld'. Er is ook in Vlaardingen oorlogsleed dat nooit is verwerkt, ook niet valt te verwerken en dus een dagelijkse realiteit blijft. Levenslang.